[1458] Edwin Klinkenberg, Reitze Jonkman & Nika Stefan, *Taal yn Fryslân. De folgjende generaasje*. Ljouwert, Fryske Akademy (2018), 142 pp. Geen ISBN.

Onderzoek naar gebruik van en houding tegenover het Fries bevindt zich onvermijdelijk in een politieke en beleidsgerelateerde context. Dat betekent dat de opdrachtgevers en publieke media conclusies wensen te trekken die een korte bocht nemen en een bezwerende toon aanslaan. Soms zelfs een triomfantelijke, zoals bij de bekendmaking van enkele voorlopige resultaten van het onderzoek van Klinkenberg c.s. De Leeuwarder Courant kopte op 11-9-2015: “Het gaat helemaal niet zo slecht met de Friese taal. Oudere Friezen moeten ophouden met zeuren hierover. Veel jongeren spreken gewoon nog Fries. Dit is kort samengevat de conclusie na een lezing van twee taalonderzoekers van de Fryske Akademy.” Een onheilspellende conclusie kwam een jaar later (14-6-2016) in de Volkskrant: “Heeft het Fries, na lange strijd, de status van tweede rijkstaal, dreigt het toch uit te sterven. Jongeren spreken het minder”.

De relevantie van dergelijke losse en krasse opmerkingen kan nu, drie jaren later, getoetst worden. En die geven aanleiding tot genuanceerder conclusies. Gedrag Us Wurk 68 (2019), s. 83-87; <https://doi.org/10.21827/5c580f367f093>

en houding van de bewoners van Friesland zijn in de onderzoeksrapportage getalsmatig verwerkt en weergegeven in tabellen, op grond waarvan ook vergelijkingen met eerder onderzoek gemaakt worden. Uit die vergelijkingen zou een ontwikkelingsgang geconstrueerd kunnen worden. Maar eerst zal daaraan voorafgaande de vraag beantwoord moeten worden of het materiaal betrouwbaar genoeg is om er wetenschappelijk verantwoorde conclusies uit af te leiden. Zoals de onderzoekers in hun verantwoording van de steekproef zelf aangeven wijkt hun methode aanzienlijk af van de wijze van dataverzamelen in vorige onderzoeken naar de beheersing en het gebruik van het Fries. Trouwens, die eerdere onderzoeken hebben in dit opzicht ook elk voor zich weer een andere betrouwbaarheidsbasis en dat maakt het onderling vergelijken van de uitkomsten van 50 jaar taalsociologisch onderzoek in Friesland problematisch. Het is jammer dat niet op een eerdere datum een representativiteitssysteem is afgesproken, dat voortaan in ieder geval voor een aantal kernvragen had kunnen gelden in alle volgende onderzoeken. Nu zijn de per onderzoek op verschillende bases verkregen gegevens beperkt vergelijkbaar.

De steekproef van het voorliggende onderzoek zou aselekt moeten zijn om een correct beeld te kunnen geven van de gehele bevolking van Friesland. Een zeer brede basis van 25.000 steekproefadressen is door de onderzoekers als uitgangspunt genomen. Met dit grote aantal kan representativiteit op voorhand aangenomen worden. Althans wanneer ter controle een aantal relevante kenmerken – geslacht, leeftijd, woonplaats en -regio, onderwijsniveau, inkomensklasse – in de steekgroep overeenkomen met diezelfde kenmerken zoals ze voor de gehele bevolking van Friesland geregistreerd zijn in de bevolkingsstatistiek van de (gemeentelijke) basisadministraties. Hoe dan ook, de *adressen* ontvingen de onderzoeksvragenlijst met het verzoek haar ingevuld terug te sturen. Op die adressen namen bijna 4.000 personen de moeite de vragenlijst in te vullen en terug te sturen. Dat is 16%. Kennelijk hadden zij daarvoor een ten aanzien van het Fries – laten we aannemen meestal – positieve motivatie. De onderzoekers controleerden op leeftijd en woonregio en daaruit bleek dat de jongste leeftijdsgroep slechts een derde omvatte van haar relatieve aandeel in de totale bevolking en dus in de steekproef zwaar ondervertegenwoordigd was. De oudere generaties waren daarentegen sterk oververtegenwoordigd. Zo werd de steekproef een zelf-selectieve groep, die geen aselectieve representatie voor de gehele bevolking meer kon zijn. De onderzoekers hebben dat met ‘selectieve weging’, voornamelijk op leeftijd, correctief willen bijsturen. Het gevonden aantal van 69% Fryskpraters, 58% Frysklêzers en 18% Fryskskriuwers ligt aanzienlijk boven dat van vorige onderzoeken, maar komt na de leeftijds-herweging lager uit op 62, 55 en 17% en bij uitgebreidere herweging nog lager, vooral wat betreft de sprekers (50%). Die herwegingsmethode is volgens de onderzoekers “folslein akseptabel”, maar of de aldus gevonden cijfers dat dan ook zijn, blijft dus de vraag. Een belangrijke ontwikkeling in de gewichtsverhouding tussen Fries en Nederlands wordt in de cijfers van dit onderzoek wel onmiskenbaar waar blijkt dat de beide taalgroepen elkaar in getal naderen. Ze zijn op weg om even groot te worden, ten gevolge van immigratie van niet-Friestaligen van buiten Fries-

land en het overstappen van de sprekers van de niet-Friese dialecten – Stads, Stellingwerfs enz. – op het Nederlands. De meertaligheid van Friesland is tweetaligheid geworden, maar niet in een algemene vorm, die voor de gehele bevolking van Friesland zou gelden. Vooral het Friestalige en ook het dialectsprekende deel van de bevolking is tweetalig, echter in verscheidenheid van variaties, verbonden met delen van de bevolking al naar gelang hun specifieke talige, sociale en generatieve achtergronden.

De cijfers maken een kwalitatieve discussie mogelijk over de modaliteiten waarin het Fries beheerst wordt: spreken-lezen-schrijven. De onderzoekers laten buiten beschouwing dat ouderen strengere normen aanleggen voor hun taalbeheersing dan jongeren. *Het gesproken Fries* verschilt tussen de generaties in met name vereenvoudiging van grammatica, verarming in woordenschat en beeldspraak, en zelfs vervlakking van uitspraak. Deze processen zijn een gevolg van vernederlandsing en ook van aanpassing van het mondelinge taalgebruik door de jongere sprekers van het Fries, waar oudere generaties hun uitspraak nog sterker in regionaal bepaalde dialectvormen vormgeven.

De zelfbeoordeling van het kunnen lezen van Fries roept een toetsbare vraag op: van welke teksten? Door velen wordt het begrijpen van korte opschriften en aankondigingen als voldoende test voor het kunnen lezen beschouwd, waar de leesvaardigheid vroeger en dus bij oudere generaties waarschijnlijk het lezen van romans betrof. Lezen is een voorwaarde tot Friese schrijfvaardigheid, die in cijfers gemeten op een veel lager niveau uitkomt. Een klein deel van de oudere generatie heeft de taal als ‘geef Frysk’ (de Friese standaardtaal) geleerd in formeel onderwijs, in cursussen en met zelfstudie via het lezen van boeken. De jongere generaties ontvingen Fries weliswaar als verplicht lesvak op de basisschool, maar dat is geen betrouwbare indicatie, want Friese lees- en schrijfvaardigheid is in die lessen geen door criteria gedefinieerd en getoetst leerdoel. In ieder geval gebruiken jongeren de Friese taal of wat ze ervoor laten doorgaan ‘op schrift’ vrijmoediger en met een hybride spelling, zoals men die tegenkomt in de teksten op de ‘sociale media’. Conclusies betreffende een toename van de lees- en schrijfvaardigheid in het Fries hadden tegen deze generatie-achtergronden gerelativeerd moeten worden. We stuiten hier op de grenzen van wat kwantitatief onderzoek kan zeggen over kwalitatieve waarden, die eigenlijk met testonderzoek en zeker niet in zelfbeoordelingen gemeten zouden moeten worden.

Als we de taalverwerving van het Fries uitlichten, wordt een bijzondere dynamiek zichtbaar. Gemeten onder alle respondenten tezamen groeide 48% primair Friestalig op, naast 13% in tweetalige gezinnen, en die laatste nemen toe onder de jongere generaties. Onder hen is het Fries en Nederlands als eerste en tweede-taal vaker in tijd dicht bij elkaar én in samenhang verworven. Hier ontstaan processen waarin een, in tijd verworven eerste, als primaire taal afgelost kan worden door een even later verworven tweede taal, die meest gebruikte taal is geworden. Een ongelijkwaardige tweetaligheid met gevolgen voor de Friese identiteitsbeleving, want we zien in dit materiaal dat vooral niet-Friestalingen, samen met jongere Friestalingen

aan de Friese taal een minder dominante plaats toekennen binnen hun begrip van de identiteit als ‘Fries’. Jongeren maakten al vroeg gebruik van moderne Nederlandstalige media als tv en film, en verkeerden met Nederlandstalige kinderen in hun woonomgeving en op de voorschoolse opvang. Men mag veronderstellen dat de toename van tweetalige ouderparen, ouders die elk voor zich tegen elkaar en de kinderen Fries of Nederlands spreken, daar ook een rol in speelde. Deze nieuwe ontwikkelingen waren een halve eeuw geleden nog nauwelijks begonnen, zeker niet in het zeer overwegend Friestalige plattelandsmilieu. Het onderzoek bevestigt dit in cijfers: oudere generaties leerden het Fries als eerste en thuistaal; vervolgens pas in de lagere schoolleeftijd het Nederlands als tweede en vooreerst vreemde taal. Hiermee komen we op het kwalitatieve gedeelte van het onderzoek: aan de Frietaligen onder de ca. 4000 respondenten werd gevraagd om zelf kenbaar te maken of zij aan een vervolg in de vorm van een persoonlijk interview wilden meewerken. 250 van de ca. 3.000 deden dat. Het kwantitatief begonnen onderzoek kon daarmee een toespitsing krijgen als pilot study met alleen Friestalige en naar men mag aannemen ook voor het Fries gemotiveerde deelnemers. Zij waren derhalve niet representatief voor alle Frietaligen, maar niettemin kon in hun antwoorden gezocht worden naar samenhangen tussen houdingsvariabelen, zoals het gebruik van het Fries in gezinssituaties, met specifieke functionarissen en in het openbaar verkeer. Omdat deze antwoorden niet representatief zijn, geven ze alleen kwalitatieve informatie als grondslag voor voort te zetten kwalitatief onderzoek.

Dat verdient focus, in plaats van een moeizaam streven naar representativiteit voor de gehele bevolking van Friesland, want in de kwantitatieve beschrijving van het Friese taalgebruik, zoals in dit onderzoek, dreigen nog steeds tal van valkuilen, die ook al 25 jaar geleden bijzonder uitgebreid en gedetailleerd door Germ de Haan werden belicht in een kritische recensie,¹ maar die sindsdien kennelijk slechts spaarzaam hebben doorgewerkt in een verbetering van de vraagstellingen en antwoordbewerkingen binnen het taalsociologisch onderzoek in Friesland.

In ieder geval maakt dit onderzoek wel duidelijk dat er meer licht op de toestand van het Fries zou moeten en kunnen schijnen dan in de gemakzuchtige ‘conclusies’ uit de krantenkoppen waarmee deze recensie begon en die in dit onderzoek geenszins bevestigd worden. Dat zulke conclusies getrokken worden ligt ook in de verleiding die het kwantitatieve karakter van dit en soortgelijke onderzoeken uitoefent. De dynamische communicatieve werkelijkheid is niet in deze getallen te vangen. De invloed van de opdrachtgever – de provincie – die haar beleid wil baseren op en motiveren met ‘harde gegevens’ speelde misschien ook een rol om vooral te kwantificeren. In aparte ‘beliedsoanbefellings’ laten de onderzoe-

---

1. G.J. de Haan, ‘Over de (in-)stabiliteit van het Fries’, *Nederlandse Taalkunde* 1 (1996) 306-319; ‘On the (in)stability of Frisian’, in: J. Hoekstra, W. Visser & G.T. Jensma (eds.), *Studies in West Frisian Grammar. Selected papers by Germen J. de Haan* (Amsterdam-Philadelphia 2010) 301-315. Bespreking van: Durk Gorter en Reitze J. Jonkman, *Taal yn Fryslân op ‘e nij besjoen* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1995).

kers zien hoe problematisch dit is. De serie nuttige aanbevelingen die zij geven, berust slechts zeer zijdelings op het cijfermatige onderzoeksmateriaal. Hun gezag zouden zij aan kwalitatief onderzoek moeten ontlelen.

Pieter H. van der Plank
Waaxens (Dongeradiel)